

Západočeská univerzita v Plzni
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Plzeň 2022

Anita Nepodalová

**ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI**

**FAKULTA PEDAGOGICKÁ
ZÁPADOČESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI**

**ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY**

**SOUČASNÝ VOJENSKÝ SOCIOLEKT
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

Anita Nepodalová

Specializace v pedagogice, obor Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Helena Chýlová, Ph.D.

PLZEŇ 2022

Prohlašuji,

že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze zdroje, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

Plzeň

podpis.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PaedDr. Heleně Chýlové Ph.D. za trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Dále děkuji všem vojenským pracovníkům ze strakonického vojenského útvaru, kteří vyplnili dotazník a výrazně se tak podíleli na vytvoření slovníku současného vojenského sociolektu mé bakalářské práce.

OBSAH

Úvod.....	7
Cíl práce.....	8
Pracovní metody.....	8
Pracovní hypotézy.....	9
1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	10
1.1 Národní jazyk.....	10
1.1.1 Spisovná čeština.....	11
1.1.1.1 Hovorová čeština.....	11
1.1.2 Nespisovná čeština.....	12
1.1.3 Stratifikace národního jazyka.....	14
1.1.3.1 Strukturní útvary národního jazyka.....	14
1.1.3.1.1 Nářečí.....	14
1.1.3.1.2 Interdialekt.....	15
1.1.3.1.3 Obecná čeština.....	16
1.1.3.2 Nestrukturní útvary národního jazyka.....	18
1.1.3.2.1 Sociolekt.....	18
1.1.3.2.1.1 Argot.....	18
1.1.3.2.1.2 Slang.....	19
1.1.3.2.1.3 Vojenský sociolekt.....	20
1.2 Tvoření sociolektických výrazů.....	22
1.2.1 Slovtvorné způsoby tvoření slov.....	22
1.2.1.1 Odvozování.....	22
1.2.1.2 Skládání.....	22
1.2.1.3 Zkracování.....	23
1.2.2 Neslovtvorné způsoby tvoření slov.....	23
1.2.2.1 Metaforizace.....	23
1.2.2.2 Metonymizace.....	23
1.2.2.3 Vytváření sousloví.....	24
1.2.2.4 Vytváření frazeologismů.....	24
1.2.3 Univerbizace.....	24
2 PRAKTICKÁ ČÁST.....	25
2.1 Charakteristika vojenského prostředí.....	25
2.2 Tvoření slov ve vojenském prostředí.....	25

2.2.1	Zkracování ve vojenském prostředí	25
2.2.2	Odvozování ve vojenském prostředí	25
2.2.3	Skládání ve vojenském prostředí.....	26
2.2.4	Metaforizace ve vojenském prostředí	26
2.2.5	Metonymizace ve vojenském prostředí.....	26
2.2.6	Vytváření sousloví ve vojenském prostředí	27
2.2.7	Vytváření frazeologizmů ve vojenském prostředí.....	27
2.2.8	Univerbizace ve vojenském prostředí	27
2.3	Komparace s Hubáčkovými slovníky.....	28
2.4	Slovník vojenského sociolektu	28
Závěr	37
Resumé	39
Bibliografie	40
Příloha	43

Úvod

Jazyk je základním prostředkem pro dorozumívání. Bez tohoto dorozumívacího systému by si většina z nás nedokázala představit komunikaci. Náš národní jazyk se člení na několik menších útvarů. Tyto útvary jsou užívány buď celým národem, nebo pouze určitou skupinou jazykových mluvčích.

Má bakalářská práce se zabývá současným vojenským sociolektem. Je rozdělena na dvě části. V teoretické části si stanovuji cíl práce, hypotézy a popisuji pracovní metody, které jsou pro mou práci podstatné. Převážná část teoretické části se zabývá národním jazykem a jeho stratifikací. Národní jazyk popisuji z hlediska strukturních a nestrukturních útvarů a na základě spisovnosti a nespisovnosti.

V praktické části je mým cílem seznámit čtenáře s problematikou tvoření slov ve vojenském prostředí, představit jednotlivé způsoby obohacování slovní zásoby ve vojenském prostředí a zároveň vytvořit slovník současného vojenského sociolektu. Slovník vojenského slangu vytvářím na základě dotazníku, který byl vyplněn příslušníky vojenského útvaru ve Strakonících. Příloha dotazníku je součástí bakalářské práce.

Ve Strakonících, odkud pocházím, se často setkávám s vojenskými pracovníky. Dokonce i někteří členové mé rodiny patří k strakonickému vojenskému útvaru. Při komunikaci s touto skupinou jsem často některým výrazům, které vojenští pracovníci užívali, nerozuměla. Zjistila jsem, že mluva této skupiny je velmi bohatá, pestrá a využívá spoustu slovotvorných i neslovotvorných způsobů pro obohacování slovní zásoby. Hlavní důvod, proč jsem si zvolila téma své bakalářské práce současný vojenský sociolekt je ten, že jsem chtěla jak sama sebe, tak i čtenáře seznámit se současnou mluvou ve vojenském prostředí, vojenskými sociolektismy a způsoby tvoření slov v tomto prostředí.

Cíl práce

Cílem mé práce bylo shromáždit dostatečný jazykový vzorek vojenského sociolektu a zaslaný jazykový materiál zhodnotit podle vybraných kritérií.

Pracovní metody

V bakalářské práci jsem použila následující metody:

1. Studijní metoda

Studijní metoda byla využita pro předvýzkum. Nejprve jsem si nastudovala odbornou literaturu hlavně k tématu národní jazyk a jeho stratifikace. Pročetla jsem si slovníky, které se zabývají slangem obecně, ale i slovníky zaměřené pouze na vojenský slang. Ve slovnících jsem hledala výrazy z vojenského prostředí a jejich vysvětlení. Zjistila jsem, ve které slovtvorné kategorie se vyskytuje největší počet pojmenování. Na základě toho jsem sestavila dotazník.

2. Dotazníková metoda

Pro získání sociolektismů jsem si zvolila metodu dotazníku. Dotazník obsahuje 18 otázek. Data byla sbírána v průběhu května 2022. Vyplňování dotazníku probíhalo online. Celkem jsem získala 152 různých pojmenování. Díky dotazníku jsem shromáždila sociolektické výrazy vztahujících se k vojenskému prostředí. Hesla jsem si ověřila ve Slovníku spisovného jazyka českého. Pro slovník své bakalářské práce jsem nemohla použít výrazy čutora a psinec, jelikož již náleží do vrstvy hovorové češtiny. Abych mohla postihnout vývojové tendence, porovнала jsem sebrané výrazy s dvěma Hubáčkovými slovníky.

3. Komparace

Abych mohla postihnout vývojové tendence, porovнала jsem sebrané výrazy s dvěma Hubáčkovými slovníky. Pro komparaci byl využit jak Malý slovník českých slangů (Hubáček, 1988), tak i Výběrový slovník českých slangů (Hubáček, 2003).

4. Metoda analýzy

Na základě dotazníku jsem shromáždila jednotlivá pojmenování z vojenského prostředí, která jsem následně ověřila se Slovníkem spisovného jazyka českého a poté je zařadila do slovníku současného vojenského sociolektu.

Pracovní hypotézy

Pro bakalářskou práci jsem si stanovila následující hypotézy:

1. Vojenský sociolekt využívá zkratky a zkratková slova více než jiné sociolekty.
2. Nejzastoupenější sémantickou skupinou jsou názvy prostředků.
3. Slangové označení pro šikanu se ve vojenském sociolektu užívá jen zřídka.

1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

1.1 Národní jazyk

Národní jazyk je souhrn všech jazykových útvarů, kterými se lidé patřící ke stejnému národu dorozumívají.

Většinou je jazyk, který nejčastěji používáme, i naším mateřským jazykem. Míváme k němu tedy mnohem větší citový vztah než k jiným jazykům. V dnešní době lidská mobilita způsobuje výraznější provázanost mezi různými jazyky než dříve. Lidé často migrují a na svůj národní jazyk zapomínají. Lidé, kteří pravidelně používají češtinu, se automaticky nemusejí hlásit k české národnosti anebo snad tuto řeč považovat za svůj národní jazyk. (Bartmiński, 2016, s. 15-16)

Národní jazyk je velmi důležitou složkou národní kultury. „Jazyk patří k základním znakům národa. Jde o jakýsi jeho „poklad“, „majetek“, kterým se tento národ (většinou) odlišuje od národa jiného.“ (Bogoczová, 2009, s. 18)

Národní jazyk od sebe národy odlišuje a dělá je jedinečnými. Není to tedy pouze prostředek pro dorozumívání. Plní také několik důležitých funkcí. Pomocí jazyka dokážeme myslet, poznávat, vyjadřovat a předávat naše city. Podle J. Černého (1998, s. 14-16) má jazyk osm funkcí. Základní funkce je dorozumivací. Dalšími funkcemi jsou konativní, referenční, kontaktní, expresivní, estetická, metajazyková a pojmenovávací.

Jazyk se neustále mění a vyvíjí. Vznikají nová slova nebo slovní spojení, stará zanikají. Některé jazykové výrazy stojí v centru jazyka, jiné na periférii. Výrazy stojící v centru používáme velmi často, jsou nám známé. Když ale takový výraz ztratí svou stabilitu a přestane být intenzivně užíván jazykovými mluvčími, přesune se na periférii. Jazykové příručky a slovníky se tedy musejí neustále aktualizovat.

Národní jazyk je soubor všech útvarů daného jazyka, pomocí kterých se lidé patřící ke stejnému národu dorozumívají. Nejde tedy pouze o spisovný jazyk, jak se mnozí často mylně domnívají. Národní jazyk je velmi rozmanitý. Každý autor rozděluje národní jazyk jinak.

1.1.1 Spisovná čeština

Spisovná čeština je útvar národního jazyka. Tento útvar plní především reprezentativní funkci. Hlavním znakem spisovného jazyka je jeho kodifikace, tedy zakotvení do jazykové příručky. Spisovný jazyk používáme pouze v takových komunikačních situacích, které spisovný jazyk vyžadují. V běžné komunikaci používáme buď hovorovou češtinu, jež do spisovného jazyka patří, nebo nespisovné útvary národního jazyka. Každá komunikační situace vyžaduje užití jiného jazykového útvaru a jazykových prostředků patřících k daným jazykovým útvarům.

Spisovný jazyk má několik charakteristických znaků. J. Horecký (1979, s. 289) uvádí znaky spisovného jazyka: celonárodní a celospolečenská platnost, kodifikace spisovné normy, jednotnost normy a omezení normy.

Spisovný jazyk vyžaduje nejvyšší míru normativnosti. Z toho důvodu se dříve za znak národa považoval pouze spisovný jazyk. Dnes už ale víme, že znakem národa je jeho národní jazyk jako celek. Spisovný jazyk je kultivovaná forma národního jazyka, chápeme ho tedy jako nejvyšší útvar jazyka. (Horecký, 1979, s. 292)

Ke spisovné češtině můžeme zařadit prvky z roviny knižního nebo neutrálního jazyka. Spisovné jsou tedy výrazy zastaralé, neutrální, přejaté, zdobné, odborné aj.

1.1.1.1 Hovorová čeština

Hovorová čeština bývá nejčastěji charakterizována jako mluvená forma spisovné češtiny. Tento jazykový útvar stojí na pomezí mezi spisovnou a nespisovnou češtinou. Přes-to ji ale řadíme ke spisovné češtině. Je podstatné oddělit pojem hovorový jazyk a hovorová čeština, jelikož např. německá lingvistika nezařazuje tento útvar ke spisovnému jazyku, nýbrž k nespisovné vrstvě svého národního jazyka, a to i přes téměř totožnou definici hovorovosti.

J. Svobodová blíže specifikuje jazykové prostředky tohoto útvaru spisovného jazyka: „Hovorové prostředky se uplatňují hlavně v mluvených neverejných a poloveřejných projevech, hodí se pro běžný dorozumivací styk. Je to vrstva relativně otevřená prostředkům nespisovným, které do ní pronikají za předpokladu, že našly širší (tj. neregionální, celonárodní) uplatnění. Jako příklady hovorových prostředků lexikálních

lze uvést např. hojně univerbizáty (asfaltka, panelák), slova cizího původu (lump, pakatel), slova domácí (koukat, klid'as), frazeologická spojení (dostat vyhazov, být ve vatě), gramatické tvary (hosti, aktivisti, můžou, děkujou) aj. Za hovorovou je tedy pokládána stylová vrstva jazykových prostředků (můžeme je členit na odstupňované varianty; z nich je – nebo by měla být – vždy jedna neutrální).“ (Svobodová, 2011, s. 10)

Většina jazykovědců se nedokáže shodnout na tom, jak hovorovou češtinu správně definovat. Někteří dokonce zpochybňují její existenci. Charakteristika hovorové češtiny je podle nich problematická v tom, že ji lze snadno zaměnit s termínem „běžně mluvený jazyk“. Běžně mluvený jazyk lingvisté většinou nezařazují k útvarům češtiny, je to totiž soubor všech výrazových prostředků užívaných v konkrétních jazykových promluvách a komunikačních situacích. (Müllerová, 1997, s. 44-47)

Lingvisté dokonce nezastávají jednotný postoj ani v zařazení hovorové češtiny do spisovné nebo nespisovné vrstvy národního jazyka. Hlavně v období národního obrození nebyla hovorová čeština považována za spisovnou. Starší lingvisté tedy striktně oddělovali spisovnou a hovorovou češtinu. P. Eisner shrnul hovorovou a spisovnou češtinu následovně: „Milujete češtinu spisovnou či hovorovou? Jsou to jazyky dva, a do té míry dva a nikoli jeden, že klidně můžete od francouzského jazykozpytce převzít poznatek, jež razil o rozdíl mezi spisovnou a hovorovou franštinou: člověk, který by mluvil spisovně, působil by dojemem člověka abnormálního, připadal by nám bláznem. Kondicionál je v této větě proto, že takový člověk vůbec nežije, bohudík. Představte si tvora, který by ústně chtěl něco platiti. Vyrazili byste s ním dveře, já nejinak. Tedy: již z tohoto hlediska milujete jazyky dva, milujete-li češtinu. Jsou tak rozdílné, že se cizinec každému z nich musí učit zvlášť.“ (Eisner, 2020, s. 15)

1.1.2 Nespisovná čeština

Náš národní jazyk je nesmírně bohatý. V nespisovném útvaru najdeme velké množství různých výrazů. Nejedná se ale pouze o nespisovná pojmenování. Setkáváme se také např. s nespisovnou výslovností jednotlivých hlásek.

Tato část národního jazyka je na výrazy jednoznačně bohatší než spisovná čeština. Nespisovnou češtinu není možné plně zaznamenat, hlavně z důvodů velkého množství výrazů a její rychlé proměnlivosti. V rámci nespisovné češtiny můžeme vymezit nářečí,

interdialekt, obecnou češtinu, profesní mluvu, slang nebo argot. Tyto vrstvy národního jazyka se pyšní různorodými slovními výrazy a pojmenováními.

Nespisovná čeština je převážně mluvená forma národního jazyka. Užíváme ji tedy v každodenních situacích. Je nutné dokázat rozlišit situace, při kterých bychom nespisovnou češtinu používat neměli. Nespisovná čeština se od spisovné liší převážně tím, že není kodifikována. Spisovnou češtinu užívá většina lidí patřících k českému národu. V nespisovné češtině se vyskytují většinou slova nebo slovní spojení, kterým rozumí pouze některá část obyvatel našeho území.

1.1.3 Stratifikace národního jazyka

Národní jazyk dělíme na jednotlivé varianty z několika hledisek. Mluvnice současné češtiny (Cvrček, 2015, s. 21) rozlišuje a) psanou a mluvenou formu národního jazyka, b) regionálně omezené útvary a celonárodně srozumitelné a používané prostředky, c) variety národního jazyka podle situace užití. Vzhledem k možným způsobům stratifikace národního jazyka se lingvisté často neshodují v jeho klasifikaci.

Podle J. Chloupka (1991, s. 46) rozlišujeme spisovný jazyk, nespisovné útvary a poloútvary národního jazyka. Spisovná čeština je kodifikovaná, tedy prohlášená za spisovnou a zakotvená do jazykové příručky. Náleží k ní i čeština hovorová. U nespisovné češtiny rozlišujeme tradiční teritoriální dialekt, interdialekt a obecnou češtinu. K poloútvaram národního jazyka se řadí profesní mluva, slang a argot.

Poloútvary jazyka představují nestrukturní vrstvu národního jazyka, a tedy takovou vrstvu, která je charakteristická pouze svým lexikem a nemá vlastní příznačnou vrstvu v jiných rovinách.

1.1.3.1 Strukturní útvary národního jazyka

Strukturní útvary jsou útvary národního jazyka, které lze charakterizovat pomocí všech jazykových rovin, tj. roviny hláskoslovné, morfologické, sémantické a syntaktické. Strukturní útvary národního jazyka jsou: spisovná čeština, obecná čeština, dialekt a interdialekt, tedy útvary češtiny spisovné i nespisovné.

1.1.3.1.1 Nářečí

Nářečí neboli dialekt je možné definovat jako útvar národního jazyka používaný pouze na určitém ohraničeném území. Patří k útvarům nespisovným, jelikož ho nemůžeme doložit na celém území našeho národa.

Nejedná se o celonárodní útvar. Nářečí používá převážně skupina lidí žijících na venkově nebo v menších městech. Dialekty zařazujeme k strukturním útvarům národního jazyka. Mají totiž své zvláštní elementy zvukové, mluvnické a slovníkové. Nářečími se zabývá dialektologie. Dialekt ale postupně zaniká a oslabuje svou pozici

v národním jazyce. Postupný zánik nářečí souvisí s tzv. nivelizačním procesem. Nivelizační proces znamená ztrátu rozdílů v nářečí mezi jednotlivými částmi České republiky

a postupné ustupování nářečí. Z této definice ale samozřejmě nevyplývá, že by dialekty vymizely úplně. Jejich existenci můžeme stále doložit na různých slovníkových výrazech a hláskových nebo mluvnických změnách. (Hubáček, 2010, s. 28-30)

Často se mluví o zanikání nářečí a úpadku jeho používání. Již v 19. století se předpokládalo, že dialekty budou postupně zanikat, upadat a spojovat se v jeden společný jazykový útvar. Nářečí zaniká hlavně z důvodu mobility populace. Na celém území našeho národa se objevují média, která převážně používají jednotný spisovný jazyk, čímž se také oslabuje funkce dialektu. Většina lidí dokonce dokáže mezi spisovným jazykem a tímto nespisovným nářečním útvarem automaticky „přeskakovat“. Vědí, v jaké situaci se užití nářečí hodí a v které nikoli. Nářeční rozdíly jsou mnohem více patrné v oblasti Moravy a Slezska. Zatímco v české části našeho území lidé často nepoznají rozdíl mezi jednotlivými nářečími, na Moravě nebo ve Slezsku nářečí stále ještě přetrvávají a jsou od sebe značně rozpoznatelná. Vývoji nejvíce odolávají nářečí na východu Moravy. Největší rozdíly mezi jednotlivými dialekty pocítujeme hlavně v oblasti slovní zásoby. (Povolný, 2012)

Základní mluvnice českého jazyka (Styblík, 2004, s. 16-19) rozlišuje nářečí v Čechách středomoravské, moravskoslovenské a lašské nářečí. Ke každé skupině přísluší několik menších dialektů. Pod česká nářečí se řadí např. středočeské, chodské, doulebské, podkrkonošské severovýchodočeské nebo jihovýchodočeské nářečí. Každá jednotlivá skupina nářečí se vyznačuje svými charakteristickými prvky.

Pro lepší nástin nářečí si dovolím uvést pár praktických příkladů z plzeňského dialektu, především znaky tohoto západočeského nářečí. Jan Hajšman (2017) stanovuje hlavní zásady, podle kterých je plzeňština tvořena. Řadí sem předpony -tu (tuten), -tů (tůten), příponu -pa (pročpa), -le (takle), předponu -ze naznačující směr (zezdola), předponu v u podstatných jmen (voheň).

1.1.3.1.2 Interdialekt

Interdialekt neboli nadnářečí je skupina nářečí, která obsahují stejné nebo podobné nářeční prvky. Odstraňováním rozdílů mezi jednotlivými nářečemi došlo k tomu, že od sebe dialekty nemohly být jednoznačně odděleny. Interdialekt je tedy výsledkem stírání rozdílů mezi nářečemi a jejich spojením ve vyšší celky.

„Jestliže příslušníci nářečí ztrácejí vědomí o lokální omezenosti svého nářečního typu, přestávají pocíťovat jeho společenský handicap a začínají jej chápat prostě jako běžně mluvený jazyk, nejprve jen „mezi svými“, později v jakémkoli prostředí.“ (Chloupek, 1969, s. 147-148)

Můžeme tedy říci, že na stírání rozdílů mezi nářečemi se podílela převážně mladší generace lidí, která od sebe nedokáže jednotlivá nářečí odlišit. Její mobilita je jednou z hlavních příčin odstraňování nářečních rozdílů.

1.1.3.1.3 Obecná čeština

Chloupek (1991, s. 54-56) mluví o obecné češtině jako o takovém útvaru, jež je možné popsat jako útvar národního jazyka značně podobný interdialektu, na druhou stranu také jako útvar s vyšší komunikační funkcí. Přiklání se ale spíše k názoru, že obecná čeština již není interdialektem. Interdialektem podle něj přestala být v tom momentu, kdy se poprvé ve větší míře objevila v umělecké literatuře. Převážně díky výskytu v krásné literatuře se obecná čeština charakterizuje jako nespisovný jazykový útvar.

Především kvůli nářeční situaci na Moravě je velmi komplikované přesně vystihnout pojem obecná čeština. V moravské části České republiky je ještě stále silně zakotven dialekt, popřípadě interdialekt. Z toho důvodu nepřijímají Moravané znaky obecné češtiny tak přirozeně a tak rychle jako jiní uživatelé národního jazyka. (Chloupek, 1991, s. 54-56)

Obecnou češtinu užívají jazykoví mluvčí téměř na celém území našeho národa. V některých částech republiky ale znaky obecné češtiny chybějí. Ve východní části Moravy, kde se silně uplatňuje nářečí, postrádáme užívání obecné češtiny. Používání obecné češtiny je na mnoha místech území jednotné. Existují ale i rysy obecné češtiny, které její jednotu narušují. Obecná čeština se od spisovné češtiny liší v mnoha ohledech. Nejčastěji ale po stránce morfologické, nikoli v oblasti lexika, jak tomu bývá v dialektech. Obecná čeština má značně blízko ke spisovné češtině, přesto ji někteří jazykovědci zařazují

k interdialektu. Spisovná čeština se často mění a vyvíjí, proto mnohdy přijímá některé znaky z obecné vrstvy češtiny. (Skalička, 1962, s. 201-205)

Marie Krčmová upozorňuje na problematiku zařazení obecné češtiny buď výhradně ke spisovné, nebo nespisovné češtině. Je to útvar, který stojí na pomezí spisovnosti a nespisovnosti. Znaky obecné češtiny nacházíme v mluveném i psaném projevu, zejména v rovině syntaktické a lexikální. Krčmová si všímá odlišnosti mezi obecnou češtinou v Čechách a na Moravě. I přes to, že obecná čeština na Moravu proniká, není mluvčími tolik uplatňována. Moravané dávají stále přednost dialektu. Obecnou češtinu užívá pouze určitá část obyvatel Moravy. Nejvíce shodných znaků obecné češtiny Čechů a Moravanů můžeme pozorovat v moravském pohraničí hlavně díky vzájemné interakci místních obyvatel. Výzkum Krčmové se zaměřuje na shodné i odlišné znaky obecné češtiny a nářečí mladých Brňanů. Zkoumá znaky, jako jsou: „z hláskosloví rozšíření obecně českého -ej (I), v tvaroslovní vývoj instrumentálové koncovky plurálu substantiv (II), obecně česká unifikace koncovek plurálu adjektivní a zájmenné flexe, tj. zánik vyjadřování kategorie životnosti (III), vývoj koncovek 3. os. pl. ind. pres. sloves IV. třídy (IV), přetváření tvarů l-ového příděje sloves s konsonantickým kmenem (V) a konečně v oblasti výstavby věty vypouštění pomocného slovesa v minulém čase sloves při zájmenném podmětu (VI). V prvních dvou případech je obecně český tvar odlišný od středomoravského i spisovného stavu vyjadřování, v dalších je stav středomoravský blíže stavu spisovnému a obecná čeština tu má formy specifické.“ Tento výzkum ukazuje, že pouze hláskoslovný rys obecné češtiny „ej“ plně pronikl do mluvené řeči mladých Brňanů. Tato studie tedy nepotvrdila značný příklon mluvy této skupiny uživatelů jazyka k obecné češtině. (Krčmová, 1979, s. 69-73)

1.1.3.2 Nestrukturní útvary národního jazyka

Nestrukturní útvary národního jazyka jsou příznačné pouze v oblasti slovní zásoby. Jinými prostředky je nemůžeme charakterizovat. Řadí se sem slang, argot a někdy také profesní mluva. Dohromady můžeme tyto útvary národního jazyka označit termínem sociolekt.

1.1.3.2.1 Sociolekt

Termín sociolekt je zastřešující termín pro argot, slang a profesní mluvu. Profesní mluva má svojí definicí velmi blízko k slangu, rozdíly mezi nimi se stírají, a proto se dnes převážně definují pouze jako slang, tedy jako jedna společná varianta národního jazyka.

1.1.3.2.1.1 Argot

Argot je slovní zásoba skupiny lidí stojících na okraji společnosti. Mnohdy se argot definuje jako tajný jazyk. Skupiny, kvůli své izolovanosti, mají potřebu vytvářet nová pojmenování pro „zakázané“ skutečnosti. Je velmi obtížné zkoumat argotické lexémy. Jazyk spodiny společnosti, lexémy a skryté významy nejsou běžné společnosti přístupné. Argotický výraz, který pronikl do povědomí širší veřejnosti, ztrácí znaky argotického výrazu a přestává jako takový výraz fungovat. Skupiny užívající argot si tedy potřebují vytvořit nová pojmenování, jejichž význam bude před společností utajen.

Argotem a slangem se zabývá plzeňská konference slangu a argotu. Argotu je věnována mnohem menší pozornost. Malý zájem o argot ze strany lingvistů si můžeme vysvětlit obtížným zkoumáním argotu v terénu, nedostatkem písemného materiálu, etymologickou nejasností, společenskou podřadností zkoumání a jinými faktory. Jazykovědci se neshodují v tom, zda by se argot měl vymezovat jako samostatný útvar. Někteří ho zařazují k slangu a argumentují tím, že hranice mezi argotem a slangem je příliš tenká. Jiný názor mají ti, kteří považují argotické výrazy za výrazy užívané specifickou společenskou vrstvou při jednání, které přesahuje obvyklé společenské normy. Na jedné z konferencí bylo dokonce navrženo vymezit argot pouze jako výrazy, které jsou vědomě

užívány k utajování informací. Společenství lidí, jež argot užívá, specifikují lingvisté jen zřídka. Hlavní je pro ně kritérium utajenosti významu. (Jaklová, 1999, s. 296-298)

1.1.3.2.1.2 Slang

Přesné vymezení termínu slang není snadné ani jednoznačné, podobně jak tomu bylo už v několika předchozích případech. Opět se můžeme setkat s celou řadou odlišných definic. Nejčastěji se slang definuje jako soubor takových výrazových prostředků, které užívají lidé patřící ke stejné zájmové nebo profesní skupině. Výrazy jsou většinou úzce spojeny pouze s jednou slangovou skupinou, ale mohou také postupně pronikat do jiných jazykových vrstev. Používání slangových výrazů nás automaticky řadí k dané profesní nebo zájmové skupině. Slangové výrazy používáme vždy pouze na specifickém místě nebo ve společnosti lidí příslušících ke stejné skupině. Lidstvo se neustále hierarchizuje, každý člověk přísluší k určité skupině. Každé společenstvo používá pro výkon zaměstnání nebo zájmové činnosti odlišné prostředky. Nejčastěji vznikají nové slangové výrazy právě z tohoto důvodu. Skupina je nucena pojmenovávat pracovní nebo jiné prostředky, pro které adekvátní spisovný výraz neexistuje, nebo se chce pouze diferencovat a obohatit tak slovní zásobu. Slang se nejvíce projevuje v oblasti lexika. Oblast hláskosloví, morfologie nebo syntaxe je jen obtížně doložitelná. (Hubáček, 1979)

V některých případech mohou výrazy, které jsme dříve řadili k slangovým, pronikat do spisovného jazyka, popřípadě až do oblasti odborné terminologie. Odborný styl a slang od sebe odlišuje hlavně expresivita. Zatímco slang disponuje celou řadou expresivních výrazů, odborný styl se naproti tomu vyznačuje až nulovou expresivitou. Etymologii slova slang je nám nejasná. Někteří tvrdí, že termín slang vznikl z anglických výrazů typu student's language, soldier's language atp. Jiní naopak odvozují tento výraz od anglického sling, který v překladu znamená metat nebo vrhat. Uznávána je i varianta, že výraz slang je převzatý z norštiny. (Kopečný, 1981, s. 78)

Existují dvě základní pojetí slangu. Užší pojetí vychází ze dvou, vedle sebe stojících útvarů národního jazyka, tedy z mluvy profesionální (specifický jazyk patřící k jisté profesi) a z mluvy zájmových skupin. Útvary odděluje zejména proto, že mezi nimi nachází značné rozdíly. Nejednota se projevuje hlavně v používání termínů, synonymitě nebo metaforičnosti. Slang je v tomto pojetí pouze jazykem zájmových skupin. Širší pojetí

chápe tyto dva útvary jako jeden celek a přisuzuje jim jeden společný název – slang. V současnosti převažuje tendence neoddělovat slang a profesionální mluvu. Nelze je od sebe oddělit, jelikož spolu úzce souvisejí. Pokud budeme zkoumat slang nějaké skupiny, častokrát narazíme na odborné názvy pro potřebné skutečnosti. Základní dichotomie je tedy slang – argot. Tajná mluva užívaná příslušnými skupinami má značné množství specifických znaků, a proto by měla být od slangu striktně oddělena. (Křístek, 1973, s. 99-101)

Poprvé se u nás slangem zabývali lingvisté již v 19. století. Od té doby bylo publikováno velké množství odborných prací na toto téma. Slang se podobně jako jiné útvary národního jazyka neustále vyvíjí, a proto je nutné vytvářet nové práce a aktualizovat slangovou slovní zásobu.

1.1.3.2.1.3 Vojenský sociolekt

Výrazy, jež vojenské prostředí vytvářejí, mohou být sémanticky a slovtvorně nemotivované, sémanticky motivované, slovtvorně motivované nebo zvukově motivované. Sémanticky motivované výrazy jsou taková pojmenování, která označují již existující skutečnost jiným výrazem – např. zobák (označení pro mladého vojáka). Slovtvorně motivovaná slangová slova jsou ve vojenském sociolektu nejčastější. Tvoří se derivací (mnohdy příponami -ář, -ák, -ista, -ka, ík: buzerák, lampasák), ze zkratk (příponami -ák, -ka, -ěčko: jépěčko, čotka), méně častá je prefixace (odsálámovat) a skládání slov (atombordel). Vztah zvukové stránky a významu je ojedinělý. Zvukovou podobnost nacházíme např. ve výrazu kasino (kasárna). (Šikra, 1983, s. 207-212)

Vojenský sociolekt můžeme rozdělit na dva typy – vojenský slang obecný a speciální. Vojenský slang obecný zná a užívá většina vojenských pracovníků. Jedná se o označení takových skutečností, které používá celé vojenské prostředí. Speciální vojenský slang je slovní zásoba užívaná pouze speciální skupinou vojáků – např. slang chemického vojska. Výrazy mohou být nociónálního charakteru (profesní lexikum,) nebo emocionálního charakteru. Starší a vysoce postavení vojenští pracovníci užívají hlavně lexikum profesní. Při srovnávání nociónální a emocionální stránky vojenského sociolektu si všímáme především synonymity výrazů. Zatímco emocionální vrstva se vyznačuje značnou synonymitou, u nociónální vrstvy je tomu přesně naopak. Ustálená a metaforická

pojmenování se ve vojenském prostředí vyskytují hojně. Většina výrazů vznikla univerbizací, skutečnosti, které by se dříve musely vyjadřovat opisem, byly nahrazeny jednoslovným pojmenováním. U vojenské slovní zásoby je běžné přejímání z cizích jazyků, hlavně z ruštiny a němčiny. Pro vojenské prostředí je charakteristické vyjadřovat rozkaz první osobou singuláru. (Nekvapil, 1979, s. 131-141)

Zahraniční literatura rozděluje jazyk vojáků do dvou hlavních skupin: a) výrazy, které znají a používají pouze vojenští pracovníci, b) výrazy, které pronikly k malé části civilního obyvatelstva. Dále můžeme vojenské výrazy rozčlenit na a) výrazy navyklé a b) výrazy moderní. Články o vojenských slanzích neodrážejí obscénní výrazy hojně užívané vojenskými pracovníky. Četnost užití těchto výrazů je dána převážně mužským prostředím. Většina výrazů vznikla kvůli potřebě zjednodušení vojenské mluvy. Noví vojáci se vojenskou mluvu učí zcela nevědomě a většinou tak, že výrazy pochopí z kontextu a začnou je sami používat. Výrazy se tak stanou součástí slovní zásoby mladých vojáků. Sociolekt této skupiny je velmi dynamický. Kdyby tak často nedocházelo k jazykovým změnám, výrazy by byly nevyhovující. Typické pro americký vojenský slang jsou výrazy označující solidaritu s jinými vojáky (Joe, Mac, buddy). Užitím takových výrazů vojáci poukazují na spojitost a soudržnost mezi sebou navzájem. (Elkin, 1946, s. 414-422)

1.2 Tvoření sociolektických výrazů

Nová slova vznikají v češtině a) slovotvornými způsoby, nebo b) neslovotvornými způsoby tvoření slov. Pokud je slovo utvořeno na základě jiného, již existujícího slova, vznikají odvozeniny, složeniny (vlastní a nevlastní), zkratky a zkratková slova. Neslovotvornými způsoby vznikají metafory, metonymie, sousloví a frazeologismy. Slova tvořená neslovotvornými způsoby mají k označovanému vztah sémantický.

1.2.1 Slovotvorné způsoby tvoření slov

1.2.1.1 Odvozování

Odvozování neboli derivace je slovotvorný způsob tvoření slov, kterým vznikají odvozeniny neboli deriváty. Deriváty můžeme rozlišit podle typu odvozování, kterým byly utvořeny. Čermák (2012, s. 48) uvádí několik typů české derivace. Derivaci třídí na syntetickou a analytickou. U analytické derivace uvádí pouze příklad reflektivizace, tedy tvoření nových slov pomocí zvrátého zájmena se (umýt – umýt se). Syntetickou derivaci dále člení na pozitivní a negativní. K pozitivní derivaci patří prefixace (tvoření slov pomocí předpon), sufixace (tvoření slov pomocí přípon), konverze (tvoření slov pomocí koncovek), transprefixace (tvoření slov záměnou předpon), transsufixace (tvoření slov záměnou přípon). K negativní derivaci náleží deprefixace (tvoření slov odpadnutím předpony) a desufixace (tvoření slov odpadnutím přípony).

1.2.1.2 Skládání

Skládání je slovotvorný způsob tvoření slov, kterým ze dvou nebo více slov základových vznikají složeniny. Složeniny můžeme rozdělit na složeniny vlastní a nevlastní. Složeniny vlastní charakterizujeme jako volné složení dvou a více slov. Toto spojení je nerozdělitelné, protože alespoň jedna jeho část není samostatným slovem. Složeniny nevlastní můžeme rozdělit na dvě a více samostatných slov. Tyto složeniny bývají zpravidla spojovány v opačném pořadí.

1.2.1.3 Zkracování

Zkracování je slovotvorný způsob tvoření slov, kdy ze začátečních písmen nebo začáteční skupiny písmen víceslovných pojmenování vznikají nová slova. Iniciálové zkratky píšeme velkými písmeny, zatímco skupinové zkratky píšeme pouze s velkým počátečním písmenem.

1.2.2 Neslovotvorné způsoby tvoření slov

1.2.2.1 Metaforizace

Metaforizace znamená přenesení významu na základě vnější podobnosti. Při tvoření nových sociolektických výrazů je hojně využívána. Ze všech neslovotvorných způsobů tvoření slov se uplatňuje nejvíce. Podobnost se podle P. Hausera (1980, s. 71 - 73) může rozlišit podobnost v tvaru, podobnost v barvě, podobnost v umístění, podobnost v rozsahu a podobnost ve funkci. Pro podstatná jména jsou typické metaforické přenosy zvířat, lidí, věcí, částí rostlin a částí těla. Jakostní přídavná jména, relační přídavná jména, přídavná jména označující vlastnost zjišťovanou smysly a vlastnosti prostorové jsou hojně metaforizována. Slovesa jsou metaforizována, pokud se označení dějů konkrétních denotátů přenáší do abstraktního významu. Zvláštním druhem metafory je personifikace.

1.2.2.2 Metonymizace

Metonymizace neboli přenesení významu na základě vnitřní souvislosti je neslovotvorný způsob tvoření slov, kdy vznikají nové významy slova především na základě určité vlastnosti slova v jeho původním významu. Výsledkem metonymie je většinou stručné vyjádření. Metonymie je často tvořena z víceslovného pojmenování. K metonymii řadíme synekdochu (záměna části za celek nebo celku za část).

1.2.2.3 Vytváření sousloví

Sousloví vznikají ustrnutím dvou a více výrazů stojících vedle sebe, které označují pouze jeden denotát. Sousloví jsou substantivní, adjektivní, adverbialní a slovesná. Sousloví v nás na rozdíl od volného spojení slov vyvolává pouze jednu představu. Dělení na sousloví a volné spojení slov však může být sině individuální. Jednotlivá slova v sousloví jsou od sebe neoddělitelná, a také nemůžeme měnit jejich pořadí. V souslovích se občas objevují slova, která se již v současné mluvě nepoužívají. Vytváření souslovní je projevem synonymie. (Bečka, 1934, s. 12-14)

1.2.2.4 Vytváření frazeologismů

Frazeologismy bývají často označovány jako ustálená spojení dvou a více slov, která mají pouze jeden význam. Z hlediska lexikologie je jeden frazeologismus jednou lexikální jednotkou.

1.2.3 Univerbizace

Univerbizace je převod víceslovného pojmenování do jednoslovného. Univerbizace je projevem jazykové ekonomie.

Univerbizace užívá nejčastěji derivaci. Univerbizací nejčastěji vznikají nositelé vlastností, jména činitelská a místní. Univerbizací jsou utvářena pouze substantiva. Nejpoužívanějšími příponami pro tvorbu univerbizace jsou pro maskulina -ák (ář), pro feminina -ka (ice) a pro neutra -ko. Uživatelé jazyka ztrácejí povědomí o univerbizovaných výrazech, především u těch starších. Jedním z typů univerbizace je univerbizace eliptická. U eliptické univerbizace jde o vypuštění výrazu ve větě, který je pro adresáta z kontextu jasně pochopitelný. (Čermák, 2012, s. 194)

2 PRAKTICKÁ ČÁST

2.1 Charakteristika vojenského prostředí

Vojenské prostředí vytváří vhodné podmínky pro vznik sociolektu. Skupina mluvčích je uzavřená, vojenští pracovníci jsou především muži, mezi nimiž většinou není velký věkový rozdíl. Vojenské prostředí se člení do několika odvětví. Slang se tedy projevuje v různých vojenských oborech (slang vojenského zdravotnictví, vojenské policie, dělostřelectva aj.). Vojenský sociolekt je velmi pestrý, a to hlavně díky velkému množství vojenských pracovních pozic. I přes-to oborovou rozrůzněnost vojenského prostředí pojmenovávají vojenští pracovníci totožné sémantické kategorie. Lidé příslušející k této skupině slangově pojmenovávají převážně ostatní osoby, vojenské oblečení, povinné vybavení vojáka, vojenskou techniku, vojenské prostory aj.

Vojenské prostředí bylo dříve charakteristické zejména svou proměnlivostí. Jeho proměnlivost souvisela s povinnou základní vojenskou službou. Dnes se vojenské prostředí nevyznačuje tak výraznou proměnlivostí, není ale ani zcela neměnné. Vojenští pracovníci často mění pracovní pozice, přemísťují se v rámci útvarů, nebo odcházejí na zahraniční mise.

2.2 Tvoření slov ve vojenském prostředí

2.2.1 Zkracování ve vojenském prostředí

Pro vojenské prostředí je charakteristické tvoření slov slovotvorným způsobem zkracování. Jedná se o projev jazykové ekonomie. Uživatelé jazyka slova nebo slovní spojení záměrně zkracují pro urychlení komunikace. Jsou to slova jako BVP (bojové vozidlo pěchoty), VP (vojenský policista), PVT (park vojenské techniky), V3S (vojenský třítunový speciál) aj. Z těchto zkratk jsou následně odvozováním utvářena substantiva (bévépé, vépěčko, pévété, vétřieska).

2.2.2 Odvozování ve vojenském prostředí

Jména činitelská jsou ve vojenském prostředí tvořena nejčastěji příponou -ák. (dévěták, lampasák, zobák, zetvěčák, -ko (ézésko), -oun (logoun), -án (paragán). Názvy místní se tvoří především příponou -ák (buzerák, výstroják). Názvy nositelů vlastností příponou -ák (mazák, základák), -as (mlad'as), -ka (odstřelovačka, pancéřovka). Názvy prostředků příponou -čka (odstřelovačka), -ka (brigádýrka, bigoška, balistka, pancéřovka), -ák (blembák, invazák, vrták). Sufix -ák se uplatňuje u jmen činitelských, místních a u názvů prostředků.

2.2.3 Skládání ve vojenském prostředí

Slova utvořená slootovorným způsobem skládání se vyskytují jen zřídka. Jsou to slova jako buzerplac nebo semtampal. V případě semtampalu můžeme spíše uvažovat o slovní hříčce, která je typická pro většinu slangů.

2.2.4 Metaforizace ve vojenském prostředí

Přenesené pojmenování na základě vnější podobnosti se uplatňuje ve slovech jako: banán (zásobník tvaru banánu), banány (žluté pyžamo), bidlo (malá postel připomínající tyč), jezevec (dlouhá, cestovní taška o velikosti jezevčíka), šmouly (sportovní úbor modrofialové barvy), švestky (sportovní úbor modrofialové barvy), věž (vysoká budova pro řízení letového provozu). Tento neslootovorný způsob tvoření slov je tedy poměrně produktivní.

2.2.5 Metonymizace ve vojenském prostředí

Bagr (lžíce k nabírání potravy, bagr i lžíce mají stejné funkce), bazén (prostor vojenské učebny, kde se vojáci topí v učení), bažant (označení pro mladé vojáky, kteří mohou být terčem posměchu, stejně jako jsou bažanti terčem lovu), guma (guma je prázdná, bílá, dokáže smazat informace, podle toho označení pro hloupé vojáky) a buzerák/buzerplac (místo, kde jsou rozdávány nepříjemné povely) jsou příklady neslootovorného způsobu metonymizace, tedy přenesení pojmenování na základě vnější souvislosti.

2.2.6 Vytváření sousloví ve vojenském prostředí

K souslovím ve vojenském sociolektu můžeme zařadit: akce jehla (zašívání se), komínkové uspořádání oblečení (uspořádání oblečení o stejné výšce i šířce), malá polní (malý batoh), modrá knížka (dokument potvrzující pracovní neschopnost). Jedná se o spojení více slov, která dohromady popisují pouze jednu skutečnost.

2.2.7 Vytváření frazeologizmů ve vojenském prostředí

Frazeologismy se ve vojenském prostředí vyskytují málo zřídka. Pouze jeden účastník dotazníkového průzkumu zaznamenal frazeologické spojení. Dostat určitý počet dní ostrých/ dostat ostré ve vojenství značí strávit určitý čas ve vězení.

2.2.8 Univerbizace ve vojenském prostředí

Univerbizace se uplatňuje např. u slov posad'ák (dozorčí posádka vozidla, základ'ák (voják základní vojenské služby), mazlák (mazlavé pěnové mýdlo na podlahu), muničák (muniční sklad), pracáky (pracovní uniforma), průběžka (průběžná vycházka), rotačák (rotační kulomet), výkoňák (výkonný praporčík). Ve všech zmíněných případech je k transformaci víceslovného pojmenování na jednoslovné užita derivace.

2.3 Komparace s Hubáčkovými slovníky

Pro komparaci jsem využila Malý slovník českých slangů (1988) a Výběrový slovník českých slangů (2003) Jaroslava Hubáčka. Porovnávala jsem všechny výrazy svého slovníku. V obou slovnících se s mým slovníkem shodovalo 19 výrazů. Těmito výrazy jsou: bažant, benátky, bidlo, bigoš, blembák, buzerák, dévěták, guma, kanady, kasino, lampasák, lauf, maskáče, mazák, opuštěák, paragán, regál, včelka, základák. Jeden výraz se lišil svým významem v mém slovníku a v Hubáčkových slovnících. Z mého slovníku vyplývá, že výraz téčko označuje zbraň T-72 M4 CZ, naproti tomu Hubáček popisuje tento výraz jako vojenský tank T 34. Všechny zbylé výrazy (131) nejsou uvedeny ani v jednom z Hubáčkových slovníků.

2.4 Slovník vojenského sociolektu

Popis stavby hesla:

Slovník je řazen v abecedním pořadí. Za substantivy, kterých je v mém slovníku většina, jsou uvedeny tvar genitivu, následně příslušnost k slovnímu druhu a jmenný rod. Pomnožná a zpodstatnělá adjektiva označuji zkratkami. Sloveso je v mém slovníku zastoupeno pouze jednou, uvádím jeho příslušnost k vidu, tvar 1. osoby jednotného čísla a 3. osoby množného čísla. Ke všem výrazům připojuji jejich definici. Výklad je opisný, výrazy jsou tedy paralelně vyjádřeny.

Seznam zkratek:

subst. – substantivum

adj. – adjektivum

m. – maskulinum

f. – femininum

n. – neutrum

nedok. – nedokonavé sloveso

j. – jednotné číslo

mn. – množné číslo

pomn. – pomnožené substantivum

hovor. – hovorová vrstva češtiny

i. – interslangový výraz

fraz. – frazeologismus

A

absík, -a, subst. m., - absolvent vysoké školy, mladý začínající voják

akce jehla, víceslovné pojmenování, - vyhýbat se práci

arma, -y, subst., f., - armádní kantýna

armydasky, subst. s převahou množného čísla, - sportovní obuv

asfalt, -a, subst., m., - mladý, nastupující vojín

B

bagr, -u, subst., m., - lžice k nabírání potravy

balistka, -y, subst., f., - balistická, neprůstřelná vesta

banán, -u, subst. m., - zásobník u pušky AK vz. 58

banány, subst., pl. – žlutý noční vojenský oblek

banda, -y, subst., f., - přídavná nádrž na palivo u letadla

barakuda, -y, subst., f., - vojenská, maskovací šála

barák, -u, subst., m., - obytná budova pro vojenský personál

batvř, -i, subst., f., - baterie velení řízení

bazén, -u, subst., m., - prostory vojenských učeben

bažant, - a, subst., m., - mladý, začínající voják

befko, -a, subst., n., - bojové vozidlo pěchoty

benátky, -tek, subst., fem, pomn., - uklízení činnost zaměřená na mytí podlahy

bendžo, -a, subst., n., - rýžový kartáč na dlouhé násadě

bévépé, nesklonné subst., n., - lehké bojové pásové vozidlo pěchoty

bevko, -a, subst., n., - lehké bojové pásové vozidlo pěchoty

bidlo, -a, subst., n., - jednolůžková postel

bigoš, -e, subst., m., - příslušník pozemního vojska

bigoška, -y, subst., f., - pokrývka hlavy s kšiltem

blembák, -u, subst., m., - vojenská přilba

bomogo, -a, subst., m., - řidič tanku

bratislava, -y, subst., n., - druh vojenské šikany, obrácení vojáka ve skříňce vzhůru nohama

brigádýrka, -y, subst., f., - kulatá čepice vzor 97

burák, -u, subst., m., - druh fyzického úderu, přejetí kloubem palce po zátylku, i.

buzerák, -u, subst., m., - místo nástupu vojenských jednotek

buzerplac, -u, subst., m., - místo nástupu vojenských jednotek

C

capka, -y, subst., f., - cisterna

céčko, -a, subst., n., - civilní oděv, i.

Č

čert, -a, subst., m., - vložka do zimního kabátu

čézeta, -y, subst., f., - samonabíjecí pistole série CZ

čotka, -y, subst., f., - četa oprav techniky

D

deka, -y, subst., f., - druh šikany, druh vojenské šikany, kdy je přes oběť přehozena deka

dělomrd, -a, subst., m., - příslušník dělostřelectva

děvět'ák, -a, subst., m., - dozorčí útvaru

devětasedmi, -em, subst., f. pomn., vycházková uniforma vzor 97

dostat určitý počet dní ostrých, víceslovné pojmenování, fraz. - být ve vězení

dupačky, -ek, subst. f., pomn., - pilotní kombinéza

E

elko, -a, subst., n., - jídelna pro letový personál

esíčko, -a, subst., n., - místo pro parkování vojenské techniky

eso, -a, subst., n. - místo pro parkování vojenské techniky

ešák, -u, subst., m., - jídelní miska

ézeésko, -a, subst., n., - dozorčí ve službě

F

flihr, -a, subst., m., - pilot vojenského letounu

frčka, -y, subst., f., - hodnotní označení

G

gagarin, -a, subst., mask., - druh šikany (zavření vojáka do skříně s posláním ze schodů)

goráč, -e, subst., m., - goretexová nepromokavá bunda

guma, -y, subst., f., - hanlivé označení pro vojenského pracovníka

H

humuska, -y, subst., f., - místnost v kuchyni na zbytky jídla

CH

chemka, -y, subst., f., - protichemická souprava OM90

I

invazák, -u, subst., m., - přepravní vak

J

jépěčko, -a, subst., n., - ochranná pláštěnka

jezevec, -e, subst., m., - vojenská cestovní taška

K

kágéčko, -a, subst., n., - nouzové, trvanlivé potraviny

kájébé, nesklonné subst., - jídelní prostor

kanady, subst. s převahou pl., - polní boty, i.

kaprál, -a, subst., - vojenský desátník

karmanka, -y, subst., f., - místo pro nabíjení a vybíjení letadel

kasíno, -a, subst., n., - obytná budova pro vojenský personál

klacek, -u, subst., m., - protiletadlová raketa

kolim, -u, subst., m., - kolimátor, druh mířidla

komínkové uspořádání oblečení, víceslovné pojmenování, - složení oblečení ve skříňce (mající stejnou výšku a šířku)

kopí, -í, subst., f. - puška

kosa, -y, subst., f., - samopal vzor 98

krokodýl, -a, subst., m., - plazení se ve spacáku

kulo, -a, subst., m., - kulomet

L

lakovka, -y, subst., f., - služební civilní vozidlo

lampasák, -a, subst., m., - vojenský důstojník

lampión, -u, subst., m., - vojenský důstojník

land'ák, -a, subst., m., - terénní vozidlo Land Rover Defender

lauf, -u, subst., m., - kanon

leštěnka, -y, subst., f., - služební, civilní vozidlo

logoun, -a, subst., m., - příslušník vojenské logistiky

M

malá polní, víceslovné pojmenování, - malý kožený batoh

maskáče, -ů, subst., m., pomn., - uniforma vzor 95, i.

mazák, -a, subst., m. - zkušený voják

mazlák, -u, subst. m., - mazlavé, pěnivé mýdlo na podlahu

mizák, -u, subst., m., - management informačních zdrojů

mlad'as, -a, subst., m., - mladý začínající voják

modrá, -é, zpodstatnělé adj., - uniforma vzor 97

modrá knížka, víceslovné pojmenování, - dokument pro potvrzení zdravotní neschopnosti

mrakomrd, -a, subst., m., - vzdušná nebo protivzdušná jednotka

mrđ, -u, subst., m., - neprostupná zarostlá krajina

mrđoplesk, -u, subst., m., - těžko přístupný terén

muničák, -u, subst., m., - muniční sklad

myš, -i, subst., f., - mladý začínající voják

N

náča, -y, subst., m., - náčelník štábu

O

odstřelovačka, -y, subst., f., - odstřelovací puška

opušťák, víceslovné pojmenování, - krátkodobé volno k opuštění posádky

osmatřícítka, -y, subst., f., - pistole ráže 38 mm

oška, -y, subst., f., - zdravotnické zařízení

otěčko, -a, subst., n., - obrněný transportér

P

pancéřovka, -y, subst., f., - RPG, ruční protitankový granátomet

paragán, -a, subst., m., - vojenský parašutista

park, -u, subst., m., - areál pro vojenskou techniku

párkový den, víceslovné pojmenování, - den práce na automobilové technice

pehamarna, -y, subst., f., - čerpací stanice

pěťaděvky, subst. v pl., - polní uniforma vzor 95

pěvété, nesklonné subst., n., - park vojenské techniky

phantom, -u, subst., m., - zbraň ráže 9 mm

poka, -y, subst., f., - polní kuchyně

posád'ák, -a, subst., m., - dozorčí posádky vozidla

pracáky, - subst. v pl., - pracovní uniforma vzor 92

prskavka, -y, subst., f., - protitanková střela

průběžka, -y, subst., f., - průběžná vycházka, i.

pták, -a, subst., m., - mladý nastupující voják

pytel na hady, víceslovné pojmenování, - velká polní na základní přípravy

R

rajčák, -u, subst., m., - řidič tanku

rajčáky, - subst. v pl., - řídicí páky v tanku

rajon, -u, subst., m., - část ubytovny

regál, -u, subst., m., - spodní část palandy

rotačák, -u, subst., m., - rotační kulomet

rozebrání semtampalu, víceslovné pojmenování, - druh šikany – rozebrání a složení pušky Bren

S

sapík, -u, subst., m., - vojenský samopal

sapr, -u, subst., m., - útočná puška Bren

semafor, -u, subst., m., - druh šikany – střídání oblečení

semtampal, -u, subst., m., - zbraň CZ 805 Bren

surm, -u, subst., m., - vojenské vozidlo s vysílačem

Š

šedesátka, -y, subst., f., - velký vojenský batoh

šiška, -y, subst., f., - minometný granát

šmouly, subst. v pl., - sportovní ústroj

štáb, -u, subst., m., - budova s administrativními pracovníky

švestky, subst. v pl., - cvičební úbor

T

těčko, -a, subst., n., - zbraň T-72 M4 CZ

tygří oči, víceslovné pojmenování, - fosforeskující pásek na přilbě, pro viditelnost

Ú

úl, -u, subst., m., - hangár pro letadla

úžas, -u, subst., m., - UAZ, osobní terénní dvounápravový automobil

V

vazelína, -y, subst., f., - zkušený voják

včelka, -y, subst., f., - ostrý náboj do střelné zbraně

vejtra, -y, subst., f., - nákladní automobil, vojenský třítunový speciál

vejtraska, -y, subst., f., - nákladní automobil, vojenský třítunový speciál

velká polní, víceslovné pojmenování, - velký kožený batoh

vépěčko, -a, subst., n., - vojenský policista

vepř, -e, subst., n., - vojenský policista

větřieska, -y, subst., f., - nákladní automobil, vojenský třítunový speciál (V3S)

věž, -e, subst., f., - řídicí budova letového provozu

vjezdka, -y, subst., f., - povolení k vjezdu

vrták, -u, subst., m., - vrtulník

výkoňák, -a, subst., m., - výkonný praporčík

výstroják, -u, subst., m., - místo pro přiděl věcí

Z

zaděr, -u, subst., m., - nepříjemný rozkaz

základ'ák, -a, subst., m., - mladý začínající voják

zamyšákovat, nedok., (1.j. zamyšákuji, hovor. -ju, 3. mn. -jí, hovor. -jou) –
vzorově se obléknout

zelený mozek, víceslovné pojmenování, - hanlivé označení pro vojenského pracovníka

zetcčák, -a, subst., m., - zástupce velitele čety

zetcérko, -a, subst., n., - zástupce velitele roty

zobák, -a, subst., m., - mladý, nastupující voják

Závěr

Má bakalářská práce je rozdělena do dvou částí, do teoretické a praktické části. Hned v úvodu jsem si stanovila cíl a metody práce a pracovní hypotézy. Teoretická část se zabývá národním jazykem a jeho stratifikací. Vymezuji zde pojmy jako spisovná a nespisovná čeština, strukturní a nestrukturní útvary národního jazyka. U nestrukturních útvarů se zabývám převážně oblastmi, jako je sociolekt, slang a argot. Další kapitolou je vojenský sociolekt, který je po tuto práci stěžejní. Dále v teoretické části vymezuji problematiku obohacování slovní zásoby. Tuto problematiku rozděluji na slovotvorné a neslovotvorné způsoby obohacování slovní zásoby.

V praktické části navazuji na teoretickou část své bakalářské práce. Nejprve zařazuji shromážděné sociolektické výrazy k danému typu obohacování slovní zásoby. Rozlišuji, zda byla slova utvořena odvozováním, skládáním, zkracováním, metaforizací, metonymizací, jestli se jedná o sousloví, frazeologismy nebo univerbizované výrazy. Dále porovnávám svůj slovník současného vojenského sociolektu s Malým slovníkem českých slangů a s Výběrovým slovníkem českých slangů. Hlavním cílem bakalářské práce bylo sestavení slovníku. Slovník současného vojenského sociolektu se nachází na úplném konci praktické části.

Cíl se mi podařilo splnit. V závěru praktické části představuji slovník současného vojenského sociolektu. Slovník je tvořen 150 sociolektickými výrazy z vojenského prostředí. Na jeho začátku popisují stavbu hesla a seznam zkratek. Sociolektické výrazy jsem shromáždila na základě dotazníkového šetření. Dotazník obsahuje 18 otázek. Vyplňování dotazníku probíhalo online v průběhu května 2022. Dotazník je součástí přílohy. Díky dotazníku jsem získala 152 různých sociolektismů. Po ověření se Slovníkem spisovného jazyka českého jsem musela vyřadit výrazy čutora a psinec, které již můžeme zařadit do vrstvy hovorové češtiny.

Ze slovníku vyplývá, že nové výrazy ve vojenském prostředí vznikají slovotvornými i neslovotvornými způsobem tvoření slov. Nové výrazy vznikají často odvozováním pomocí různých přípon (lampasák, základák, buzerák, paragán, bigoška). Nejproduktivnější sufix je sufix -ák, který se uplatňuje u názvů prostředků a u jmen místních i činitelských. Pro vojenské prostředí je charakteristický také slovotvorný způsob zkracování (PVT, BVT, VP). Z těchto zkratek jsou následně odvozováním utvářena substantiva (bévépé, vépěčko,

pévété). Časté jsou neslovotvorné způsoby tvoření slov jako metaforizace (banány – žluté pyžamo, šmouly – sportovní úbor modrofialové barvy) a metonymizace (bagr – lžíce k nabírání potravy, buzerák – místo, kde jsou rozdávány nepříjemné povely). Ve vojenském sociolektu se výrazně uplatňuje také univerbizace (muničák, průběžka).

V úvodu své práce jsem si stanovila tři hypotézy. První hypotéza: Vojenský sociolekt využívá zkratky a zkratková slova více než jiné sociolekty. První hypotézu se mi podařilo potvrdit v úvodu praktické části, kde se zabývám slovotvorným způsobem zkracování. V této části uvádím několik příkladů zkracování ve vojenském prostředí. Zkracování je pro vojenský sociolekt jedním z hlavních způsobů tvoření slov.

Druhá hypotéza: Nejzastoupenější sémantickou skupinou jsou názvy prostředků. Ze sestaveného slovníku vyplývá, že nejzastoupenější sémantickou skupinou ve vojenském prostředí jsou názvy prostředků. Názvy prostředků jsou tvořeny nejčastěji odvozováním příponami -čka (odstřelovačka), -ka (brigádýrka, bigoška, balistka, pancérovka), -ák (blembák, invazák, vrták) a univerbizací (mazlák, rotačák).

Třetí hypotéza: Slangové označení pro šikanu se ve vojenském prostředí užívá jen zřídka. Většina respondentů při vyplňování dotazníku neuvedla žádné sociolektické výrazy pro šikanu. Pouze jeden respondent uvedl více než dva takové výrazy. Usuzuji z toho, že šikana se ve vojenství pojmenovává jen zřídka. Toto téma je ale velmi soukromé a je možné, že se vojenští pracovníci k tomuto tématu nechtějí vyjadřovat.

Vojenské prostředí prošlo v průběhu předchozích let výraznými změnami. Podstatnou změnou bylo zrušení základní vojenské služby. Tato změna, dlouhodobá tradice vojenství a modernizace zapříčiňují změny ve vojenském sociolektu. Starší sociolektismy z těchto důvodů zanikají. Toto tvrzení potvrzují při porovnání svého slovníku s Hubáčkovými slovníky. Můj slovník a Hubáčkovy slovníky se shodují pouze v 19 výrazech.

Resumé

Tématem bakalářské práce je současný vojenský sociolekt. Teoretická část je zaměřena na stratifikaci národního jazyka, převážně na jeho nestrukturní útvary. Práce se dále věnuje tvoření slov v češtině prostřednictvím slovotvorných a neslovotvorných způsobů. V praktické části práce charakterizuje specifika vojenského prostředí, zkoumá, jakými způsoby vznikají ve vojenském sociolektu nová slova nebo slovní spojení. Na základě získaného jazykového materiálu byl pro tuto bakalářskou práci vytvořen slovník současného vojenského sociolektu. Slovník obsahuje několik sociolektických výrazů z vojenského prostředí, u kterých je vždy uveden jejich význam. Slovník je řazen v abecedním pořadí a u každého sociolektického výrazu je uveden jeho význam. Výsledkem je jazyková analýza současného vojenského sociolektu.

This bachelor's thesis is about current military sociolect. The theoretical portion is mostly concerned with unstructured forms of stratification of national language. This study also includes word creation in Czech using word-forming and non-word-forming approaches. The practical section explains the characteristics of the military environment and investigates how new terms or phrases are created in military sociolect. For this bachelor's work, a dictionary of military sociolect has been created based on obtained linguistic material. Several military sociolect terms and their meanings are included in the dictionary. The dictionary is alphabetical, and each term has its own meaning. This results of the study outcome in a linguistic analysis of modern military sociolect.

Bibliografie

- BARTMIŃSKI, Jerzy, 2016. *Jazyk v kontextu kultury: dvanáct statí z lublinské kognitivní etnolingvistiky*. První české vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-2883-7.
- BEČKA, Josef, 1934. Slovesná rčení a sousloví I. *Naše řeč*. **18**(1), 8-17. ISSN 2571-0893.
- BOGOCZOVÁ, Irena, 2009. *Textová opora ke studiu mluveného českého jazyka a dialektologie*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-649-9.
- CVRČEK, Václav, 2015. *Mluvnice současné češtiny*. Vydání druhé. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-2812-7.
- ČERMÁK, František, 2012. *Morfematika a slovtvorba češtiny*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-146-0.
- ČERNÝ, Jiří, 1998. *Úvod do studia jazyka*. 1. vyd. Olomouc: Rubico. ISBN 80-85839-24-5.
- EISNER, Pavel, 2020. *Chrám i tvrz: kniha o češtině*. V tomto nakladatelství druhé vydání. Praha: XYZ. ISBN 978-80-7597-790-8.
- ELKIN, Frederick, 1946. The soldier's language. *American Journal of Sociology*. **51**(5), 414-422.
- HAJŠMAN, Jan, 2017. *Plzeňsko-český slovník: pročpa tudlecto říkáme?*. Vydání první. Plzeň: Starý most. ISBN 978-80-87338-78-0.
- HAUSER, Přemysl, 1980. *Nauka o slovní zásobě*. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- HUBÁČEK, Jaroslav, 1979. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil.
- HUBÁČEK, Jaroslav, 1988. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil.
- HUBÁČEK, Jaroslav, 2003. *Výběrový slovník českých slangů*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta. ISBN 80-7042-629-2.
- HUBÁČEK, Jaroslav, 2010. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. [i.e. Vyd. 5.]. [Odry]: Vade Mecum Bohemiae. ISBN 978-80-86041-37-7.

CHLOUPEK, Jan, 1969. O sociální a územní rozrůzněnosti češtiny. *Naše řeč*. **52**(2-3), 141-153.

CHLOUPEK, Jan, 1991. *Stylistika češtiny: národní vysokoškolská učebnice pro studenty filozofických a pedagogických fakult studijního oboru 73-11-8 Český jazyk a literatura (v kombinaci s jiným jaz.)*. 1.vyd. Praha: SPN. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství). ISBN 80-04-23302-3.

JAKLOVÁ, Alena, 1999. Budeme argot nově definovat?. *Slovo a slovesnost*. **60**(4), 293-300.

KOPEČNÝ, František, 1981. K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargon. *Naše řeč*. **64**(2), 76-80. ISSN 2571-0893.

KRČMOVÁ, Marie, 1979. *K šíření obecné češtiny na Moravu*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. ISSN 0231-7567.

KŘÍSTEK, Václav, 1973. Poznámky k problematice argotu a slangů. *Slovo a slovesnost*. **34**(1), 98-103. ISSN 2571-0885.

MÜLLEROVÁ, Olga a Jana HOFFMANNOVÁ, 1997. Čeština spisovná, hovorová, obecná ... a hlavně mluvená (v současné komunikaci a v současném výzkumu). *Slovo a slovesnost*. Praha: Melantrich, **58**(1), 42-54. ISSN 2571-0885. Dostupné také z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=3711>

NEKVAPIL, Jiří, 1979. K dnešnímu stavu vojenského slangu. *Naše řeč*. **62**(3), 130-141.

POVOLNÝ, David. Nářečí nenávratně mizí. In: *Magazín M: měsíčník Masarykovy univerzity* [online]. Masarykova univerzita [cit. 2022-03-08]. Dostupné z: <https://www.em.muni.cz/tema/2972-nareci-nenavratne-mizi>

SKALIČKA, Vladimír, 1962. Poznámky o obecné češtině. *Slovo a slovesnost: list pražského lingvistického kroužku*. Praha: Melantrich, **23**(3), 201-205.

STYBLÍK, Vlastimil, Marie ČECHOVÁ, Přemysl HAUSER a Eva HOŠNOVÁ, 2004. *Základní mluvnice českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství. ISBN 80-7235-018-8.

SVOBODOVÁ, Jana, 2011. *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta. ISBN 978-80-7464-019-3.

ŠIKRA, Juraj, 1983. Vojenský slang. *Slovenská reč*. **48**(7), 207-215.

Příloha

Současný vojenský sociolekt

Dobrý den, jmenuji se Anita Nepodalová a třetím rokem studuji na Pedagogické fakultě ZČU v Plzni. Jako téma bakalářské práce jsem si zvolila Současný vojenský sociolekt. K vypracování slovníku, který bude součástí mé bakalářské práce, potřebuji shromáždit co nejvíce slangových výrazů z oblasti vojenství. Prosím Vás tedy o vyplnění tohoto dotazníku.

Dotazník je anonymní a skládá se z několika otázek. Zabere Vám asi 10 minut. Vždy se prosím snažte uvést co nejvíce slangových výrazů. Uvádějte pouze slangové výrazy, případně jejich vysvětlení.

1. Jste muž nebo žena?

- Muž
- Žena

2. Kolik je Vám let?

- 20 - 29 let
- 30 - 39 let
- 40 - 49 let
- 50 - 59 let
- 60 a více let

3. Jakou máte služební hodnost?

4. Z jakého kraje České republiky pocházíte?

5. Která pojmenování používáte pro nově nastupující vojenské pracovníky?

6. Jakým výrazem označíte zkušené vojáky, kteří se ve vojenství pohybují už dlouho?

7. Jak se říká vojákům obecně?

8. Vyjmenuje výrazy pro různé druhy vojenského oblečení. Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.

9. Jaké armádní střelné zbraně znáte? Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
10. Pojmenujte vojenská bojová vozidla. Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
11. Pojmenujte části vojenské techniky a armádních zbraní. Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
12. Jmenujte různé vojenské prostory (jídlna, dílna, sklad...). Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
13. Jak nazvat vojáky plnící různé funkce/mající různá postavení? Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
14. Jaké znáte druhy šikany a fyzických trestů ve vojenském prostředí? Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
15. Co je součástí výbavy vojáka při výcviku? Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
16. Jmenujte vybavení vojenských kasáren. Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.
17. Znáte některá frazeologická spojení související s vojenstvím? Uveďte ustálené spojení slov a k němu jeho vysvětlení.
18. Jaké další slangové výrazy, které nelze zařadit k předchozím otázkám, můžete jmenovat? Uveďte slangový výraz a k němu jeho vysvětlení.